

DR. KULCSÁR J. LÁSZLÓ

Az Egyesült Államok népszámlálási gyakorlata

Bevezető

Az Egyesült Államok politikai és területi rendszere különös jelentőségűvé teszi az amerikai népszámlálásokat. A népszámlálás szövetségi szinten történik, és meghatározza az egyes államok szövetségi súlyát, illetve a központi kormány által visszaosztott források mennyiségét. Az amerikai népszámlálás alapvető célja a politikai képviselő lakosságarányos megállapítása (amely egyedi gyakorlat), de emellett természetesen a népszámlálási adatok fontos információt tartalmaznak a kormányzatnak a különböző szakpolitikák megalkotására és a központi források (a 2010-es népszámlálás után 400 milliárd dollár) visszaosztására. Igen nagy hangsúly van azon, hogy a népszámlálási eredményeket a helyi önkormányzatok és nem kormányzati közösségek, szervezetek is hasznosítsák.

Az amerikai rendszer számos különös vonással bír: a népszámlálási adatokat az önkormányzatok megtámadhatják, a törvényhozó hatalom beperelheti a végrehajtó hatalmat a népszámlálási módszerek miatt, a helyi politikusok pedig átírhatják saját választókerületeik határait önérdéktől vezetve. Ugyanakkor sehol máshol nem változott ennyit a népszámlálás gyakorlata, rugalmasan, egyfajta tükörként reagálva a társadalmi változásokra. Ennélfogva az Egyesült Államok népszámlálási gyakorlatának alakulása kiváló példa mind a népszámlálás politikai aspektusainak a vizsgálatára, mind pedig annak modellezésére, hogy a népszámlálás milyen mértékben követik a társadalmak változásait, szociológiai szempontból éppen úgy, mint a technológiát tekintve.

Az alábbi cikkben először ismertetem az amerikai népszámlálás történetét, majd bemutatom a hozzájuk kötődő területi politikai játszmákat, végül pedig áttekintem a 2010-es népszámlálás során történt változásokat, amelyek több szempontból az amerikai népszámlálás jövőjét vetítik előre. Számos megállapítás és gyakorlat országspecifikus, de az olvasó talán talál néhány szervezési elemet, amelyek máshol is hasznosíthatók, politikai machinációkat, amelyek nemcsak az Egyesült Államokra jellemzőek, és koncepcionális témákat, amelyek az óceánon innen is gondolatokat ébresztenek.

Történeti áttekintés

Az Amerikai Egyesült Államok népszámlálásainak története 1790-re nyúlik vissza, nem sokkal az első elnök, George Washington beiktatása utánra. Ekkor a területi marshallok lettek megbízva, hogy végigjárják az 13 alapító állam és négy nem államként funkcionáló terület (Kentucky, Maine, Vermont és Tennessee) összes háztartását, és a családfő neve mellett feljegyezzék a háztartásban élők további öt kategóriában: szabad fehér férfiak 16 év felett, szabad fehér férfiak 16 év alatt, szabad fehér nők, egyéb szabad személyek (vagyis szabad feketék) és rabszolgák. A cél elsősorban a katonai és ipari potenciál felmérése volt, ezért a 16 éves korhatár szerinti megkülönböztetés. A népszámlálás valamilyen kevesebb mint négy millió lakost eredményezett, ami csalódást okozott az alapító

atyák, elsősorban Washington és Thomas Jefferson számára, akik szerint a valós szám ennél nagyobb kellett legyen. A kor technikai és logisztikai nehézségei miatt a valós szám nyilvánvalóan nem egyezett a hivatalos eredményekkel, annál is inkább, mivel a marshallok sok esetben nem tudtak minden farmot és házat bejárni, és elfogadták a szomszédok, ismerősök becslését. Ez utóbbi gyakorlatot aztán az 1810-es népszámlálásra tiltották meg. A dokumentumok mintegy 50 marshall nevét jegyezték fel, akik kérdezőbiztosként dolgoztak, és ezért egydolláros napidíjat kaptak.

Az első száz év népszámlálásait követően az eredmények összesítése kézzel történt, ami általában éveket vett igénybe, nemritkán éppen azt a tíz évet, ami a következő népszámlálásig telt el. 1890-ben aztán egy leleményes feltaláló lyukkártyás rendszerét vezették be, ami jelentősen lecsökkentette a feldolgozási időt. Ugyanebben az évben egy minden eddiginél részletesebb etnikai kérdést alkalmaztak, ami a fehérek mellett számba vette a japán, kínai, néger és mulatt lakosságot is, reagálva a nagyarányú ázsiai bevándorlásra.

A huszadik század aztán jelentős változásokat hozott az amerikai népszámlálások lebonyolításában. Hosszas politikai vita után a Népszámlálási Hivatal (U. S. Bureau of Census) 1903-ban az akkori minisztériumoktól független és állandó kormányintézménnyé vált. A huszadik század első felében többször kellett speciális igazításokat végezni a népszámlálási gyakorlaton, követve a politikai és gazdasági eseményeket. Az 1920-as népszámlálás során például a bevándorlók az anyaország helyett az országon belüli régiót kellett megadni, ha az Osztrák–Magyar Monarchia, Törökország, Németország vagy Oroszország területéről jöttek, a nevezett országok nagyarányú területi változásai miatt. Az 1930-as népszámlálás rövid idővel a tőzsdeválság után történt, és a politikusok mihamarabb képet akartak kapni a munkanélküliségi adatokról. Erre a Népszámlálási Hivatal érthető módon nem volt felkészülve, így 1931-ben egy speciális munkanélküliségi cenzust kellett tartani.

A második világháború után a népszámlálási procedúra sokat változott. 1960-ban az Egyesült Államok áttért a népszámlálási ívek postai szétosztására. Ekkor kezdődött az a gyakorlat, hogy a teljes népességtől mindössze néhány alapvető információt kérdeznek, és a részletesebb kérdőívet csak a lakosság egy részének (eleinte 25, később 17%-ának) kell kitöltenie véletlenszerű mintavételi eljárás alapján. A hatvanas évek politikai túlfűtöttsége azonban igencsak megnehezítette ezt a gyakorlatot. Az 1960-as népszámlálás után ugyanis gyorsan kiderült, hogy a mintavételen alapuló számlálás alulreprezentálta az etnikai kisebbségeket, és ez a probléma éppen akkor jelentkezett, amikor a polgárjogi küzdelmek és a vietnámi háború idején az általános bizalom a kormány működésében a mélypontra süllyedt. Részben ez vezetett a döntéshez, hogy a népszámlálási kérdések számát drasztikusan csökkentik: 1970-ben mindössze öt kérdést kellett a teljes népességnek megválaszolni (nem, életkor, etnikai hovatartozás, családi állapot és a háztartásbeli pozíció), és a részletes mintába kerülők „hosszú kérdőíve” 66-ról 23 kérdésre csökkent.

Az 1970-es népszámlálásban alkalmazták először a postai címlistákat is. Az Egyesült Államoknak nincsen népszámlálási célra használt központi lakosság-nyilvántartása, ehelyett a lakcímekeket tartják nyilván, ahová az íveket küldik ki, így kritikus fontosságú, hogy naprakész címlista létezzen a lakott helyekről. Ez különösen fontos egy olyan országban, ahol a lakosság az átlagosnál nagyobb mobilitású, és ennek következtében a települések mérete, beépítettsége gyorsan változik. Az 1980-as census során hozták létre az Állami

Adatközpont Hálózatot (State Data Center Network), amelynek mintegy 1200 helyi egysége egyéb feladatok mellett a lakcímek frissítését célzó kampányt is koordinálja.¹

1990-ben egy újfajta elem jelent meg az amerikai népszámlálási történetben: ekkor fordult elő először, hogy a Népszámlálási Hivatal külön engedéllyel egy reklámcéget bízhatott meg a census marketingjével. A 167 millió dolláros kampány célja a magasabb válaszarány elérése volt, vagyis hogy az általános 65–68%-nál többen küldjék vissza a népszámlálási íveket postán, ugyanis a kérdezőbiztosi utánkeresés rendkívül drágává vált. A 17 nyelven folyó kampány alapszlogenje a következő volt: „Ez a jövőd. Ne hagyj üresen.” (This is your future. Don't leave it blank.) Az angol nyelvben nincs külön tegezés és magázás, de az alapszlogennek számos narratív és vizuális iterációja létezett, amelyeket az egyes etnikai népcsoportokra fókuszálva készítettek, gyakran használva az adott csoport saját kulturális szimbólumait.

A technológia is sokat fejlődött: a különböző lyukkártyás feldolgozási procedúrák után az 1960-as népszámlálás esetében alkalmaztak először számítógépeket az adatok összegzésére. Az első ilyen monstrum nyolc tonnás volt, ötezer vákuumcsővel. 1985-ben kezdték az adatokat az akkor újdonságnak számító CD-ROM-on forgalomba hozni, majd a 2000-es népszámlálás során indult be a internetes adatkitöltés és adatszolgáltatás. Ekkor állították fel az American FactFinder („amerikai ténykereső”) weboldalt, amely teljesen ingyen és regisztráció nélkül szolgáltat részletes adatokat az ország összes településéről, forradalmasítva a kutatást, tervezést és településfejlesztést. Emellett az részletes népszámlálási adatbázisok is ingyen letölthetővé váltak (természetesen a személyes azonosítók nélkül). Az elv, hogy a közpénzből történő népszámlálás adatszolgáltatása nem történhet pénzért, elképesztően gazdag információforráshoz juttatta az egyetemeket, kutatóhelyeket, önkormányzatokat – vagy akár az egyszerű állampolgárt.

A történeti áttekintés végén egy példával illusztrálok, hogy a társadalmi változások hogyan kapcsolódnak a népszámlálási gyakorlathoz. A példa az etnikai hovatartozás mérése. Előljáróban annyit, hogy az amerikai népszámlálási és általában a kormányzati adatgyűjtési gyakorlat két különböző szót használ: a „race” jelöli a fehér, fekete, ázsiai, indián kategóriákat, míg az „ethnicity” szó van fenntartva a hispán származásra. Ennek különös jelentősége volt az 1990-es és 2000-es népszámlálások során.

Az Egyesült Államok etnikailag mindig is rendkívül tarka államnak számított. Az etnikai hovatartozás kortól és országrésztől függően különböző súllyal esett a latba a mindennapi élet során. Az etnikum természetesen egy társadalmilag meghatározott koncepció, amelynek fontosságát a társadalmi szokások döntenek el. A borszínben meglévő különbség fizikai szempontból semmiben sem más, mint például a szem színének különbsége, mégis más társadalmi töltet kapcsolódik a kettőhöz. Ennek megfelelően az etnikai hovatartozás kulturálisan és érzelmileg meghatározott tulajdonság, gyakran politikai viták és társadalmi sztereotípiák tárgya. Demográfiai szempontból viszont felmerül az igény, hogy valamiképpen mérni kell az eloszlását, hiszen mint ezerszer be lett bizonyítva: az etnikum fontos összetevője a társadalmi státusnak. Érthető módon az etnikai hovatartozást szinte lehetetlen objektívan mérni, így a népszámlálási kategóriák gyakran vál-

¹ E sorok írója 2006 és 2011 között az egyik ilyen szervezet, a Kansasi Népeségkutató Intézet igazgatója volt, így belülről láthatta a népszámlálási gépezet működését a 2010-es census során.

tanak ki politikai kritikákat. Ugyanakkor a téma elkerülése sem megoldás, amire jó példa a francia gyakorlat, ahol az etnikum nincsen a népszámlálási íven. Ennek köszönhetően a néhány évvel korábbi párizsi zavargások után a francia társadalom rá kellett ébredjen: nincs megbízható adat arról, hogy mennyi muzulmán, észak-afrikai bevándorló is él az országban.

Visszatérve az amerikai példára, 1960 előtt az etnikai hovatartozás feljegyzése a kérdőbiztos feladata volt. Általában két alapvető kategóriát határoztak meg: fehér és nem fehér. A nem fehér lakosság esetenként tovább lett bontva (kínai, japán, néger, indián stb.). Érdekes, hogy a mexikóiakat fehérnek tartották, kivéve, ha indián vér is folyt az ereikben. Azok, akik vegyes házasságból származtak, nem fehérek lettek, ami jól mutatja a kor enyhén rasszista beállítottságát: ha már egy kis nem fehér vér van valakiben, akkor az a személy nem lehet fehér. Két különböző nem fehér szülő esetén az apa etnikai hovatartozása számított.

1977-ben a szövetségi kormány új adatközlési sztenderdeket határozott meg az etnikai hovatartozás tekintetében. Ekkor választották ketté a „race” és „ethnicity” fogalmakat (és kérdéseket a népszámlálási íven), ekkor állapították meg a négy alapvető faji kategóriát: fehér, fekete, ázsiai, indián őslakos. Az etnikumot fenntartották a spanyol ajkú származásra, és aki erre igennel válaszolt, az további kategóriákba sorolhatta magát (mexikói, kubai, dél-amerikai stb.). Ez az adatgyűjtési érzékenység a hatvanas és korai hetvenes évek társadalmi forrongásának és polgárjogi mozgalmának az eredménye volt. Ugyanakkor, bár az 1970-es népszámlálás óta a lakosok maguk töltötték ki az íveket és választották ki a saját hovatartozásukat, továbbra is csak egy faji és egy etnikai opciót jelölhettek be.

Az 1990-es census a vegyes házasságokból született személyek számának ugrásszerű emelkedését mutatta, miután a vegyes házasságok a késői hetvenes és nyolcvanas években egyre elfogadottabbak lettek. 1970-ben még csak 460 ezer személy született ilyen házasságokból, míg ez a szám 1990-re közel kétfélmillióra nőtt. Ennek megfelelően 1997-ben a kormány felülvizsgálta a vonatkozó kérdéseket, és a 2000-es népszámlálásra lehetővé tette, hogy a válaszadók több faji kategóriát jelöljenek meg, és ne kelljen kötelezően egyet választaniuk a különböző etnikai hovatartozású felmenőik közül. Ezzel a többes választással a faji és etnikai kérdés megkülönböztetése lényegtelenné vált, hiszen a spanyolajkúság pusztán az egyik kategóriája lehetne a „race” kérdésnek, politikai okok miatt azonban a kettős kérdést továbbra is használják.

A spanyolajkúság mérése és definíciója az amerikai demográfia érzékeny területe. A spanyol ajkúak túlnyomó többségét kitevő mexikóikkal szembeni sztereotípiák, az alacsony társadalmi státusuk, gyakori illegális bevándorló mivoltuk és magas termékenységi mutatóik következtében e népesség számának és demográfiai jellemzőinek megállapítása kényes politikai kérdés. 1980 előtt csak ritka esetekben próbálták felmérni, hányan is vannak. 1940-ben az anyanyelvi kérdésre adott válaszok, 1970-ben pedig a spanyolosan hangzó családnév vagy Puerto Ricó-i származás alapján próbáltak becsléseket alkalmazni. Az említett 1977-es kormánydöntést követően úgy tűnt, hogy a helyzet megoldódik, mígnem kiderült, hogy a kérdések sorrendjének is van szerepe. Egyes tanulmányok szerint az, hogy 2000-ben az etnikai kérdés megelőzte a faji kérdést, hozzájárult a spanyol ajkúak számának növekedéséhez az 1990-es években, pusztán azért, mert így többen jelölték be magukat hispánnak (Guzman and McConnell 2002). 1990-ben a faji kérdés volt elől, ahol a spanyol ajkúak többsége fehérnek jelölte magát, majd ezután üresen

hagyta az etnikai kérdést. A faji kérdésben létezik egy „egyéb” kategória, amelyet legtöbben azok választanak, akik amúgy spanyol ajkúként definiálják magukat. 2000-ben 15 millió, 2010-ben 19 millió „egyéb” válasz volt.

Mostanra a vegyes etnikai identitás lényegében elfogadottá vált. 2000-ben már 6,8 millió személy jelölte magát vegyes etnikumúnak (emlékezzünk, hogy az 1990-es népszámlálás csak kétmillió ilyen személyt talált). Ezek 93%-a pontosan kettő kategóriát határozott meg, holott összesen hatra volt lehetőség. A leggyakoribb kombináció a fehér és más etnikum volt, vegyes házasság két nem fehér etnikum között viszonylag ritka. 2010-ben 9 millió vegyes etnikumú személy volt, akik a teljes népesség körülbelül 3%-át teszik ki.

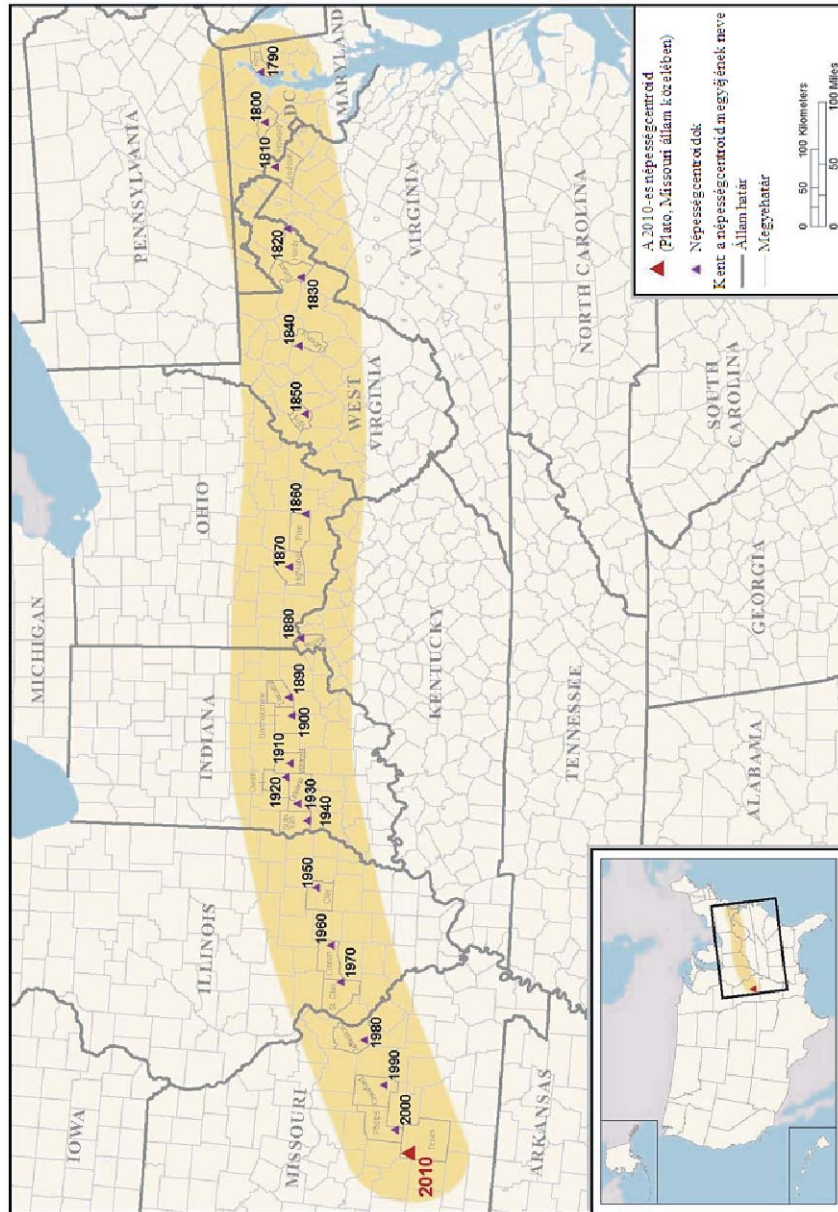
A vegyes etnikai identitás és házasság növekvő elfogadása, valamint az egyes etnikai kisebbségek társadalmi helyzetének változása egyaránt hatással volt az etnikum kormányzati statisztikákkal való mérésére. A tanulság, hogy a népszámlálások nem üres térben léteznek, hanem ezer szállal kapcsolódnak egy adott társadalom szokásaihoz, kultúrájához és politikai rendszeréhez. A következő részben ez utóbbi aspektust vizsgálom meg, amely mellesleg igen jelentős a népszámlálás területi vonatkozásában.

A területi reprezentáció és a politikai játszmák

Az amerikai népszámlálások egyik alapvető, alkotmányban is definiált célja a képviselőházi helyek népességarányos elosztása (apportionment). Az érvelés egyszerű: ha bármilyen népességmozgás következtében egy állam népességet nyer vagy veszít, akkor a szövetségi szintű politikai súlya is ezt kell kövesse. (Az érvelés egyik szépséghibája, hogy a népszámlálás azokra is vonatkozik, akik az USA-ban élnek, de nem állampolgárok, így nem szavazhatnak.) Az arányosítás következményei jelentősek. Floridának 1910-ben például csak négy képviselője volt, 2010 után pedig 27, ahogy a népesség kevesebb mint egymillióról csaknem 19 millióra nőtt. Kalifornia képviselője 11-ről 53-ra emelkedett ugyanebben az időszakban, New York-é viszont 43-ról 27-re csökkent. New York népessége amúgy nem csökkent, 9-ről 19 millióra emelkedett, de ez a növekedés jóval az országos átlag alatt volt, és ez jó példa arra, hogy az arányosítás során történő veszteség csaknem mindig alacsony népességnövekedés eredménye. (Az egyedüli állam, amelyik 2000 és 2010 között népességet veszített, Michigan volt, a detroiti autógyártás visszaesése következtében.) A kis államok ugyanakkor be kell érjék a törvényileg meghatározott minimummal: Wyoming és Delaware mindössze egy képviselői hellyel rendelkezik már száz éve.

Ha megvizsgáljuk a regionális politikai arányosítást a huszadik században, akkor azt láthatjuk, hogy az északkeleti, de elsősorban a középanyugati régió súlya csökken, míg a nyugati régióé növekszik. Valamelyest növekszik 1980 óta a déli régió szerepe is. Mind-ezen változások a népesség területi mozgásának tudhatók be. Ezt egy a regionális szintnél finomabb indikátorral is mérni lehet. Ez a népességcentroid, amely azt mutatja, hol lenne az Egyesült Államok „egyensúlyi központja”, ha minden lakos egységes súlyt kapna. Ezt a centroidot minden népszámlálás után kiszámítják. Idősoros bemutatása jól érzékelteti a népesség területi súlyának változását. Az ábrán jól látszik, hogy 1790 és 1950 között a népesség folyamatosan nyugatra tolódott, ahogy az ország benépesült, és a nyugati régió gazdasági súlya nőtt. 1950 után a nyugatra tolódáshoz hozzájárult egy déli irány is, ami csak részben magyarázható gazdasági okokkal, legalább ennyire fontos volt a klímátényező, mely miatt a „sunbelt” városai gyorsan növekedtek.

Az Egyesült Államok népességcentroidja 1790 és 2010 között

Forrás: U. S. Bureau of Census, Kereskedelmi Minisztérium.

A népességarányos képviselőházi elosztás az 1790-ben meghatározott általános lakóhely (usual residence) elv alapján működik: minden egyes személy abban az államban van listára véve, ahol saját bevallása szerint általában, vagyis az év nagyobb részében tartózkodik. Ez az első látásra egyszerű elv számos kérdést vet fel speciális népességekkel kapcsolatban, mint például a hajléktalanok, a fegyveres erők külföldön lévő tagjai, a XIX. századi vasútépítő munkáscsapatok, akik az építkezéssel haladtak tovább, illetve újabban azok, akik több lakhelyet tartanak fenn (egyét északon a nyári hónapokra, egyet pedig délen a téliekre).

1870 előtt a népességarányos eloszlás a kor szellemének megfelelően történt. A szabad népességet teljes mértékben beszámították, de a rabszolgáknak csak a háromötöde számított, mivel a polgárháború előtt a rabszolgák nagy része délen koncentrált, ami túlsúlyba helyezte volna a déli államokat. Ironikus módon persze azt nem vették figyelembe, hogy a rabszolgák nem szavazhattak, így a képviseletnél bármennyit is vettek figyelembe közülük, az a rabszolgatartó államok politikai súlyát növelte. Ugyanakkor a népességbe nem számították bele az indiánokat, azzal az érveléssel, hogy ők nem adóztak. A rabszolgákra vonatkozó szabályozást megszüntették a polgárháború utáni első népszámlálással, de az indiánokra vonatkozó kitétel 1940-ig fennállt.

A matematikai formula, ami alapján az elosztás történik, többször is változott, főképp ahogy az Egyesült Államok növekedett és a képviselőházi helyek száma is emelkedett. 1920 óta 435 a képviselők száma, és azóta a töredékek körüli számítások állnak a politikai viták középpontjában (minden államnak garantált egy hely, a többi 385-öt osztják el a népesség arányában). Az 1920-as népszámlálást azonban nem követte népességarányos elosztás, egyedülként a censusok sorában. A huszadik század eleji nagyarányú bevándorlást és az első világháborút követően ugyanis jelentős népességeltolódás zajlott le a vidékről a városok irányába, és az addig többségben lévő vidéki képviselőhelyeket birtokló politikusok nem voltak hajlandók lemondani a pozícióikról. Kilenc éven keresztül folyt a harc, mialatt a vidéki lobbik megakadályozta az arányosítási törvény elfogadását, míg végül 1929-ben a képviselőház úgy döntött, hogy megvárja az 1930-as népszámlálás eredményeit, és az alapján végzi el az arányosítást.

Az utóbbi idők egyik legtöbb vitát kavarázó esete a 2000-es népszámlálás után történt: Utah beperelte a szövetségi államot, miután alig maradt le az utolsó töredékposztért folyó vetélkedésben Észak-Karolinától. A utahi érvelés az volt, hogy míg Észak-Karolina jelentős külföldön tartózkodó katonai népességet számolhatott el (akik hivatalosan az államban lévő bázisokon voltak nyilvántartva), addig a utahi központú mormon egyház sok ezer külföldön térítő misszionáriusát nem vehették számba. A pert Utah elvesztette, igaz valamelyest igazságot szolgáltatott neki, hogy a 2010-es népszámlálás után Észak-Karolina viszont a képviselői helyet veszítette el.

Az arányosítás természetesen nem áll meg a szövetségi szinten. A népszámlálási adatok birtokában az egyes államok törvényhozása megváltoztathatja a helyi választókerületeket, hogy azok reprezentálják a népesség valós eloszlását. Az említett 1929-es szabályozás azonban kihagyta azt a passzust, mely szerint a választókerületeknek egybefüggőnek kell lenni, és megközelítőleg egyforma nagyságú népességet kell tartalmazni. Ebből következően az államok számára megnyílt az út, hogy önállóan szabályozzák a választókerületek átrajzolását. Az éppen hatalmon lévő politikusok természetesen megragadták az alkalmat, hogy a saját hatalmi bázisuknak megfelelő módosításokat hajtsanak végre.

Ennek egyik legkirívóbb esete Alabama állam volt, amely 1972-ig megtagadott bármiféle módosítást, hogy fenntartsa az amúgy folyamatosan csökkenő népességű, de fehér többségű vidéki körzetek politikai túlsúlyát.

Gyakori politikai machináció volt az úgynevezett „félrekörzetesítés” (malapportionment). Ennek során kézzakarva egyenlőtlen népességű választókerületeket alakítanak ki, gyakran szétszakítva egybefüggő városi körzeteket, amelyek darabjait nagyobb népességű vidéki körzetekhez csatolják, hogy fenntartsák a hagyományosan konzervatívabb vidéki politikai akarat dominanciáját. Az Egyesült Államokban ez nem pusztán a város-vidék szembenállásából fakadt, hanem abból is, hogy a városokban koncentrálnak az etnikai kisebbségek, bevándorlók, szegényebbek, vagyis az államokat gyakran irányító konzervatív politikai erők számára nemkívánatos csoportok.

A félrekörzetesítés egy speciális gyakorlatára az angolban külön szleng van. Ez az úgynevezett „gerrymandering”, amely Elbridge Gerry massachusettsi kormányzó nevéből képződött. 1812-ben a nevezett kormányzó megváltoztatta a Boston környéki választókerületeket, hogy saját pártjának jelöltjét biztosan bejuttassa a törvényhozásba. Az egyik különösen furcsára sikerült választókerület alakja egy szalamandrához hasonlított, és a köznyelv az angol „salamander” szó végét hozzárakta a kormányzó vezetéknevéhez. A gerrymandering nem feltétlenül a kerületek népességével machinál, hanem a körzethatárokat vonja meg úgy, hogy a politikai célokat maximalizálni lehessen. Az Egyesült Államokban ezt mindkét nagy párt előszeretettel alkalmazza. Az egyértelmű politikai korrupción és önérdéken kívül az eljárás további veszélye, hogy a választók számára érdektelenné teszi a választást, hiszen nincs igazi verseny, és egyik párt sem tudja elhódítani a másik fellegvárait. Kalifornia jelenlegi politikai válságának és döntésképtelen törvényhozásának ez az egyik forrása. Gerrymandering természetesen nemcsak az Egyesült Államokban történik, hanem minden országban, ahol a választott törvényhozóknak hatalmukban áll a saját választókerületeik határait módosítani, hogy politikai vagy etnikai alapon bebetonozzák magukat. Az állandó határu választókerületek az efféle ügyeskedést lehetetlenné teszik, itt viszont a népességszámot nem lehet figyelembe venni, így az évek során előfordulhat, hogy egy csökkenő népességű vidéki körzet ugyanúgy egy képviselői hellyel rendelkezik, mint egy gyorsan fejlődő és jóval nagyobb népességű előváros. Az ilyen esetekben a vidéki szavazóbázissal rendelkező politikai pártok éppúgy védik a saját érdekeiket, mint az amerikai képviselők 1920 után.

A korai amerikai népszámlálásoknál a személyes politikai kapcsolatoknak is nagy szerepük volt. Az 1910-es népszámlálást megelőzően a kérdezőbiztosi pozíciók a patrónusrendszer alapján működtek. Ennek során az egyes képviselők maguk döntötték el, hogy a körzetükben kiket alkalmaznak az akkor már viszonylag jól fizető kormány munkára, ami nyilvánvaló módon vezetett a politikai, pusztán személyes ismeretségen alapuló kinevezésekhez. Theodor Rooseveltnek két évbe telt, míg ezt a rendszert hatalmi szóval meg tudta változtatni, és elrendelni, hogy a kérdezőbiztosokat a köztisztviselői rendszeren belül kell kiválasztani és kinevezni. Emellett a Népszámlálási Hivatal élére főállású szakembereket nevezett ki, akiknek statisztikai és földrajztudományi szakértelemmel is bíniuk kellett.

Miután a huszadik század második felében a Népszámlálási Hivatal áttért a részben mintavételen alapuló népszámlálásra, tipikus problémaként jelentkezett a már említett alulszámlálás, vagyis az, hogy egyes népcsoportokat nehezebben lehet elérni, illetve

alacsonyabb a hajlandóságuk arra, hogy visszaküldjék az ívet. Nem meglepő módon, ezek az etnikai kisebbségek, elsősorban a feketék voltak. Az 1980-as népszámlálás után ez a torzulás olyan mértékű volt, hogy több nagyváros, ahol a feketék aránya magas volt – Detroittal és New Yorkkal az élen –, beperelte a kormányt. A városok sérelmezték, hogy miután a Népszámlálási Hivatal nem volt hajlandó a kapott adatokat utólag korrigálni, így ők a szövetségi pénzzuttatásból az általuk jogosnak véltnél kevesebben kaptak. A per 1987-ig tartott, amikor kimondták, hogy a Népszámlálási Hivatal nem köteles statisztikai módon korrigálni az alulreprezentáltságot. Az 1990-es népszámlálás óta rendkívül sok erőfeszítés történik, hogy az alulreprezentáltság minél kisebb legyen, de ez nem akadályozta meg New Yorkot, hogy még abban az évben újabb pert indítson hasonló alapon. Ezt egy 1996-os legfelsőbb bírósági határozat zárta le, fenntartva az 1987-es döntést.

Pusztán két év múlva, 1998-ban, a 2000-es népszámlálási előkészületek ismét az országos politika középpontjába kerültek. Abban az évben az időközi választáson a republikánusok kerültek többségbe a kongresszusban, és pert indítottak a Népszámlálási Hivatal ellen, újból a mintavételen alapuló népszámlálás miatt. Az érvelés az volt, hogy a képviseleti eloszlásról szóló döntés nem alapulhat mintavételi procedúrán, ha annak a pontossága nem garantálható száz százalékosan. E kézenfekvő jogi érvelés mögött két további indok húzódott meg. Egyrészt a konzervatív politikusok hagyományosan bizalmatlanok voltak mindenféle „tudományos” megoldással szemben, amelyet a képviselők nagy része nem értett meg. Másrészt a frissen többségbe került republikánusok alig várták, hogy a Monica Lewinsky-botrányba keveredett demokrata Bill Clinton ellen egy újabb frontot nyissanak. A per, amelyet ironikus módon az amerikai törvényhozás kezdeményezett az amerikai végrehajtó hatalom (hivatalosan a Kereskedelmi Minisztérium, a Népszámlálási Hivatal anyaszerkezete) ellen, újra döntetlennel zárult, bár a Legfelsőbb Bíróság ez alkalommal több teret hagyott a mintavételi eljárás kritikusainak. A vita és a pereskedés nagy valószínűséggel tovább folytatódik a jövőben.

Az amerikai rendszer annak is teret ad, hogy az államok és az alsóbb szintű önkormányzatok megtámadják a népszámlálás során kapott népességszámot. Mivel számos szövetségi program fejkvóta szerint oszt vissza forrásokat, így minden önkormányzat célja, hogy a saját népességét maximalizálja. A vita során a Népszámlálási Hivatal utólag megváltoztathatja a hivatalos népességet, de a képviseleti arányosítás szempontjából ennek nincs jelentősége. Az arányosításhoz szükséges népességszámot a népszámlálás után egy éven belül kell az elnöknek betervezni, és a legtöbb vitás eset elbírálása ennél tovább tart. Az ilyen vitáknál általában a speciális népesség száma kerül előtérbe: egyetemi diákok, öregek otthonában lakók, fegyveres erők tagjai stb., vagyis olyanok, akik nehezebben definiálható lakóhelyen laknak. A Népszámlálási Hivatal általában nem csinál presztíziskérdést az efféle korrekciókból, de az adott önkormányzatnak szakértő módon és hitelt érdemlően kell bizonyítani, hogy a népszámlálás során kapott eredmények hibásak voltak. Politikai lobbizásnak itt nincs helye.

2010 és a jövő

Nem sokkal a 2010-es amerikai népszámlálás eredményeinek publikálása után az *Economist* 2011. június 4-i számában számos problémát vetett fel a modern népszámlá-

lásokkal kapcsolatban, felhozva a költségeket, a polgári ellenállást és a gyorsan változó társadalmakat. A népszámlálási gyakorlat rengeteget változott az elmúlt időszakban, és minden okunk megvan azt is feltételezni, hogy sokat fog változni a jövőben. Az ennek irányáról való elmélkedésnél természetesen szem előtt kell tartani, hogy mi is a modern népszámlálás célja az egyes országokban. Mint ez korábban elhangzott, az Egyesült Államok népszámlálásainak eredeti és továbbra is legfontosabb célja a politikai képviselési arányosítás. Mivel ez a tézis az amerikai alkotmányban szerepel, így változás ebben nem várható. Ez viszont kizárja annak lehetőségét, hogy idővel megszűnjön az egyénekenkénti számlálás, és helyette kormányzati adatbázisokat vagy egyéb másodlagos adatokat használjanak fel.

A népszámlálás másik alapvető funkciója a társadalomstatisztikai adatok felvétele és a kapcsolódó központi és helyi szakpolitikák támogatása. Hosszú időn keresztül e két funkció összekapcsolódott, és mind a kormányzat, mind a szakemberek úgy vélték, hogy egy eszközzel mindkét funkció megvalósítható. Az utóbbi évtizedek tapasztalatai azonban azt mutatták, hogy ez a gyakorlat két irányból is súlyos kritikát vált ki. Egyrészt az áttérés a különböző mintavételi sémákra folyamatos politikai támadásokat generált, másrészt a tízévenkénti számlálás túl ritkának bizonyult ahhoz, hogy valós és részletes adatokat szolgáltatson a különböző szakpolitikákhoz.

Az amerikai megoldás erre a népszámlálás politikai és szakmai részének végleges elválasztása volt. Miután az alkotmány előírja a tízévenkénti teljes számlálást a képviselési arányosítás végett, így a Népszámlálási Hivatal stratégiája az volt, hogy a teljes számlálás minél rövidebb legyen. Ebben a 2010-es népszámlálás érdekes módon visszatért az első, 1790-es gyakorlathoz, és pusztán a legalapvetőbb adatokat kérdezte meg mindenkitől. A korábbi évtizedekben oly sok politikai (és szakmai) fejfájást okozó „hosszú kérdőív”, amelyet csak a lakosság egy része kapott meg, és amely a társadalomstatisztikai adatok fő forrása volt, megszűnt. Helyét átvette egy teljesen új adatgyűjtési eszköz, az Amerikai Közösségi Adatfelvétel (American Community Survey, ACS).

Az ACS lényegében egy nagymintás, reprezentatív kérdőíves adatfelvétel. Az elsődleges célja, hogy a lehetőségekhez mérten naprakész adatokat szolgáltatson az amerikai társadalomról, a lehető legkisebb földrajzi egységre. Az ACS maga nem új, de 2005-ben számos változtatást eszközöltek rajta, hogy a 2010-re megfelelhessen annak a szerepnek, amit korábban a „hosszú kérdőív” töltött be. Első lépésként a minta nagyságát növelték meg évi 800 000-ról közel hárommillióra, majd még tovább. További döntés volt, hogy az adatközlésnél úgynevezett gördülő átlagokat alkalmaznak, mivel a kisebb földrajzi egységekről felvett minta nem elég nagy az évenkénti becsléshez. A gördülő átlagokhoz alkalmazott időszak aszerint változik, hogy mekkora az adott földrajzi egység mérete. A 65 000 főnél nagyobb egységek esetében az évenkénti minta elég nagy ahhoz, hogy éves becsléseket publikáljanak. 65 000 és 20 000 közötti népességszámú egységeknél három-, 20 000 fő alatt pedig ötéves átlagokat alkalmaznak, mivel ennyi idő kell a megfelelő mintanagyság eléréséhez. A többéves átlagok minden évben a legutóbbi 3 vagy 5 év átlagait mutatják, vagyis évente frissülnek (ettől „gördülő” az átlag).

2009-re az ACS nagyjából 15 millió kitöltött kérdőívet regisztrált, ami lehetővé tette a fenti publikációs terv beindítását. Ennek megfelelően a 2010-es népszámlálás volt az első a modern kori censzusok közül, amelyet főképp a politikai képviselés megállapítására használtak. Mivel – ahogy már korábban említettem – az Egyesült Államoknak nincsen

központi népesség-nyilvántartása, és az állampolgári adatbázisok – az amerikai filmekkel ellentétben – elkülönítettek, valamint jogilag és technikailag erősen védettek, így az ACS-hez hasonló kérdőíves kutatások feladata, hogy társadalomstatisztikai adatokat szolgáltatassanak.

Az Egyesült Államok népszámlálása jól mutatja az amerikai hozzáállást, amelyben együtt van az alapító atyák politikai hagyományaihoz való feltétlen ragaszkodás éppúgy, mint a pragmatikus és tudományos szemlélet. Az amerikai népszámlálási gyakorlat dinamikus rendszer, amelyet perek sorozata és az egyes államok saját politikai érdekeinek nyomása folyamatosan tesztel. A folyamatos és többoldalú politikai nyomásgyakorlás ugyanakkor kialakított egy szakmailag magasan kvalifikált, pártfüggetlen és a politikai zsákmányrendszertől védett hivatalt, amelynek fontosságát ugyanazok az elvek védik, amelyek a legtöbb amerikai számára az ország alapvető területi és politikai berendezkedését meghatározzák.

IRODALOM

Guzman, Betsy and Eileen Diaz McConnell (2002): The Hispanic population: 1990–2000 growth and change.

Population Research and Policy Review 21, pp. 109–128.

Az amerikai népszámlálások központi oldala: <http://www.census.gov>

Az amerikai ténykereső oldala: <http://factfinder2.census.gov>

Az ACS központi oldala: <http://www.census.gov/acs/www/>

A 2010-es népszámlálás oldala: <http://2010.census.gov/2010census/>

Útmutató a népszámlálási adatok önkormányzati kétségekbe vonásához (*Count Question Resolution*):
<http://2010.census.gov/2010census/about/cqr.php>

Kulcsszavak: népszámlálás, Egyesült Államok, társadalomstatisztika, politikai reprezentáció, etnikai identitás.

Resume

The history of the US Census operations goes back to 1790. The main function of the census, defined in the US constitution, is the apportionment of representatives to match the political weight of each state based on their population. Besides this, the census is used to gain important statistical information about the US population, which serves as a base for the federal transfer of funds to the states. Since the US society is one which has been changing rapidly, the census procedures are constantly modified too, following not only the technological advancement but the social changes as well. This article follows the history of the US Census and discusses its regional and political aspects, as well as the most recent change when the American Community Survey finally separated the political and statistical census functions.